

Nemzeti Társalkodó

Martius 22dik napján 1834.

VÉG-SZÓ

a' Klio-perben

Recensens Brassai Sámuelhez *).

Ignotos fallit, notis est derisui. —
Phaedrus.

Levetette tehát az ál-orczát Kliom' recensense — 's most már tudjuk, hogy ez a' nagy hangú úr, *Brassai Sámuel*. De ki az a' Brassai Sámuel? sokan kérdezték itt helyben én tőlem, 's fő polczon lévők is, valamint kis hazánk' különböző részeiből érkezett levelekben is tevének hozzám ilyen kér-

*) Ezen Erdélyi Zoilus recensioja, melyel Klio Iső évét porba tiporni vélte, az 1833diki Nemzeti Társalkodó Iső fél-esztendei 22d. és 23dik számjában van. Az olvasó tisztelettel kérettetik, hogy e' Vég-szó' által nézésekor méltóztassék azon recensiot szeme előtt tartani, az ide tartozó más két actával együtt, u. m. a' Klio írójának azon nevetlen recensiora egy pár szóval tett feleletjét az 1833dik Nemzeti Társalkodó II dik félesztendei 22dik számjában, valamint a' magát megnevező Brassai úrnak az 1834diki Nemzeti Társalkodó Iső számjában, a' 23-27 lap. álló replikáját.

dést. Valóban különös jelenés, egy menydör-
géssel fel-lépő, magosnak képzelt álló-pont-
járól kevély megvetéssel lenéző, 's dölyfös
ön elbizottságot lehellő tudós bíráló nevé-
nek ily kevéssé lenni ismeretesnek! Szinte
megemlítani sem szükség, hogy éppen ezen
környülállásban lehet mint tükörben látni,
ki valósággal a' recensens. Személyes le-írás-
ba azért hól a' tett oly vastagon beszéll nem
ereszkedve, még is el nem hallgathatók egy
vonást, mely a' bírálót ismerni kívánó újság-
kiváának egy részint ki-elégítésére szolgál.
Brassai Sámuel éppen az, ki nagyon jól vá-
lasztott *Bohogyi* név alatt az 1852diki Nem-
zeti Társalkodó legutolsó számjában az Es-
tikét recenseálta. — Szóval Brassai úr a' li-
terátori pályába lépést recensens munkáló-
dással kezdi; 's hová más későre, nagy fá-
radtság, esztendő'k során keresztül gyűjtött
tudományos kimivelődés, 's meg-ért ítélő te-
hetségre szert tevé után juthat-el, ez ismer-
retlen, és oskolai tanulását soha és sohol
rendesen nem végzett, de udvarokban néha
klávir-mesteri, néha nevelői hivatalt folyta-
tó, most már magát újság írásra adó, 's így
mindenhez kapdosó ifjú, egyszeriben oda ki-
ván ugrani. Egy ilyen megtámadó ellen ol-
talmazni azért Kliot, nem nagy mesterség,
nem is sok érdemet adó, midőn másfelől a-
zon irigy és szennyes indulattal mely a' re-
censiot szülte, szembe-szállani, éppen süke-
retlen fáradtság vólna. Valóban, ha felele-
temnek csak az lenne czélja, hogy vissza-

tromfoljam Brassai úrnak dologtól üres, és csupán személyt sértő replikáját, e' hitvány penna harczal nem terhelném és nem untatnám a' Nemzeti Társalkodó érdeemes olvasójit, de *tudományos szempontból* kívánom azon recensiot megvilágositni, a' mi talám bizonyos részben érdekessé teheti ezen tárgyat, 's azért reméllem, antikritikám Kliom' pártfogóji előtt engedelmet fog nyerni. Még egy, és Brassai urat karakterizáló környülállás határozott a' feleletre — a' mit el nem hallgathatok. — Több okoknál fogva nem képzeltem Br. urat lappangani a' nevetlen rec. alatt, különösen mert a' recensióból tisztán kitetsző, és Kliot csak bépizkolni akaró nemtelen indulatot róla elébb fel nem tehettem, de azért is, a' mit, hogy senki balúl ne értsen, tisztelettel kérem, mivel megvóltam, 's most is meg vagyok győződve — ezt bátran kimondom, — hogy Br. úr nékem a' historiában bírálóm nem lehet. Mind a' mellett egy jó-akarója Kliomnak, ki közelebbről ismerte Br. urat, engem figyelmeztetett arra, hogy csak ugyan ő a' recensens, 's ez iránti kétségem' meg-győzéséért tanácslá nékem; tegyek Klio felől valami jelentést, melyben csípösön érdekeljem recensens tudatlanságát, mert B. ezt bizonyosan nem tűri-el, 's magát legottan meg-nevezi. Nem képzeltem lehetségesnek az emberi gyarlóságnak ilyen nagy mértékét, annál inkább, mert B. úr recensiója végén tisztán azt írta, hogy „néta-

lám teendő anticriticára csak abban az esetben fog felelni ha nem subjectiv kitételei, hanem objectiv ideák támadtatnának-meg“ csakugyan azon jó-akaróm unszolására kiadtam a' múlt novemberben Klio aránti hirdetésemet, melynek vége éppen az említett cél elérésére volt intézve. — A' mit nem hittem megtörtént, bírálóm nem állhatá-ki a' tudatlan czímet, 's magát inkább meghazuttolta, inkább kofává tette, mint sem bölcs és tudós személlye elleni vétségemet elszenvedje. Így láthatván az olvasók, bár kevés, de tömött vonásokban, ki légyen Brassai Sámuel? által-menyek híres recensiojának pontonkénti megczáfolására. —

Első megjegyzésem ezen recensiora, hogy Br. úr sok helyt a' *többes számban* beszélt, így p. o. „Külön fogjuk megtenni észrevételeinket“ ezen kivánságunk a' szerző által nem töltetett-bé“ kevésbé feszített kivánságokkal lépünk vizsgálására „második kívánatunk“ általunk szükségesnek vélt kérdésre is megfeleljünk“ 'sat. — Már ez magában — feltéve, hogy Br. úr egyedül 's nem bizonyos, eléggé ismeretes felekezettel kezét fogva kohólta bírálását — valóba pedánt előhasú mód — *Nos* — ilyen fejedelmi tonuson pöfögni! — Nem kevésbé szembe-ötlő pedántság azon alázatos — kevély állítása, a' min kezdi bírálását, hogy „recensens nem historicus“ tehát a' historiában tudatlan — a' mit több felhozott állításokkal meg kíván mutatni; (ámbar szükségtelenül, mert egész

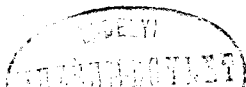
recensioja tudatlanságának kézzel fogható bizonyossága) 's még is historiai munkát akar bírálni, a' mellett derék és becsülést érdemlő historicusokat, mint Millotot és Majláthot „falrakó legényeknek“ nevezve orczátlan górombasággal ítélgeti. — Hogy lehessen már valakinek egy olyan tárgyat rostálgatni, bírálni, a' mihez nem ért? — Valóban ezen *absurditas* mivelését Br. úr próbálja leg-előbb a' tudós világban! — De rec. „vakmerőséget, melyel vádoltathatnék két mentő okkal szépíti.“ Ez a' két ok, kivetkeztetve a' sok dagályos szókból a' mikbe burkolva van, oda menyen ki, hogy a) Br. úr ön tudatja szerént a' historiában dilettans. b) Arra nézve, egy könyv mennyiben jó és czélarányos minden individuumnak kinek a' köz műveltség előmozdítása szíven fekszik, (miképpen egyezik ezzel egy jó szándékot meg-fojtani törekedő, hecsmérő recensio?) véleményjét ki mondani jussa van. — Minő szép okoskodás ez! milyen derék logika tündöklök belőle! Jussa van az igaz, mert gondolni és beszélni szabad mindennek, 's a' gyermek is cseveghet, de *okos ember* csak olyan tárgyhöz szól a' mihez ért, különben nevetségessé teszi magát; a' ki pedig csak dilettans egy tudományban, az bíráló abban soha sem lehet. Arra, hogy valaki rec. légyen kettő kívántatik — ezt vegye Br. úr jól a' szívére — *egyik* az, hogy a' megbírálandó írónál feljebb, magossabban álljon, tehát a' szóban lévő tudományt egész ki-terjedésében nyomo-

son ismerje; a' *másik*, hogy a' tudós világ előtt helybe-hagyást nyert munkájival bé-bizonyított megérdemelt hitele legyen. De — ismétlem — megvallani az embernek tudatlanságát, még is éppen azon fakban recenséálni, minő nevetséges pedantság! — Van egy ideája még recensensnek az első mentők sorában, a' mit halgatással elmellőzni nem lehet. Ott a' despotismus több nemeit felhozván — *philosophiai despotismust* is emleget. Mi a' despotismus a' politikában, jól tudom, de filozofiai despotismusnak hírét sem hallottam, 's e' két merőben ellenkező gondolatot — *conceptus inter se mere repugnantes*, a' mint a' filozofiában nevezik, együtt nem is képzelhetem. Valóban a' józanokosság tudományjának, a' filozofiának, e' mennyei világosságnak, a' setétség cselekedetével a' despotismussal öszvefoglalása csak Br. úr zavaros fejében lehetséges. — Azt tartja egy filozofiai axioma: *Qui bene distingvit, bene docet*. Ha ezt Br. úr szeme előtt tartotta volna, mint kell minden józan írónak, bírálásában nem lenne annyi szembe ötlő inconsequentia.

Egy historiai munka recensensének a' mint hiszem, különösen abban kell bíráló munkáját gyakorolni, hogy az irótól, né talám hamissan felhozott tetteket, factumokat olyanokkal czáfolja-meg, melyek jobb és hitelesebb kútfőkből vagnak meritve, valamint más felől, hogy az előadott 's né talám helytelen principiumok helyett, józanabbakat,

tisztábbakat alapítson (Igy p. o. ha egy historicus a' despotismust pártfogolná, a' valóságos üldözést szépíteni, menteni kívánná.) Az én tudós recensensem nem ezt az utat követte, de állításait a' levegőből veszi, 's a' levegőbe akasztja, a' mellett többnyire az író szempontját éppen nem tekintve és a' dologtól messze távozva okoskodik képzelődésből, valamint maga teszen fel egy a' tárgyal semmi öszveköttetésben nem álló néző-pontot, 's mivel az író azt nem követte, a' mi ugy is céljára nem tartozik, azért motskolódik. — Ennek bébizonyítására szolgáljanak a' következők. —

Klio Iső cikkelyére nézve, melynek címje *Europa közönséges történetei' által nézése 1814től 1830ig* azt erősíti, rec. 341 l. hogy abban „hijában keresett egy az időszak szellemének megfelelő vezér ideát vagy gondolatot, mely szerént kell öszve-kapcsolni és el-rendelni a' kitetszőbb epochai eseteket.“ Hát ez a' historia írásának módja, hogy az ember egy principiumot feltegyen mint a' filozofiában, 's ahoz szabja, abból következtesse a' factumokat? Minő idétlen állítás ez! Részemről azt hiszem, ha a' historicus valamely idő szakaszt czimerező történeteket magok valódi színekben elő-ád, köteletségének megfelelt, a' vezér gondolat azon történetekkel együtt önként kimutatja magát. Én az említett cikkelyben a' Bécsi congressustól a' juliusi révolutioig terjedő és Európát közönségesen érdeklő historiát akartam a' főbb

vonásokban elbeszélni, ennek az időt mozgató nagyobb ideájit és törekedéseit kitüntetni, 's azt hiszem semmit ide tartozót elnem mellőztem, a' mit bátran állítok mig rec. az ellenkezőt bé nem bizonyítja. Sőt megolvassa, a' mit Klio 80d. 81d. és 82d. lapjain írtam, ott az Acheni congressusig történetekre vissza nézéssel, a' sürgetett vezér idea is, — a' constitutziora és politikai szabadságra törekedésnek az absolutismussal küzdése — tisztán ki van téve, 's az 1820-tól 1850ig terjedő rajzolaton is, ez a' fő és szembetűnő vonás. — Minő vastag indulatnak kellett rec. szeméit pókhálózni, hogy ezt nem látta, vagy nem akarta látni! —

Egy csudálatos ellent-mondásba jön továbbá itt rec. ön magával. Ezen cikkelyt egy részint „*rhapsodiai elé-adásnak* keresztelvén, annak rövidségét láttatik hibáztatni, 's mégis 342 l. azt mondja, hogy Napoleon „elégge esmeretes“ pályájának recapitulatioja helyett jobb lett volna a' szerzőnek ezen munkáját „a' népeknek a' nevedő világosodás és Amerika 's Franciaország elől-menő példái által ébresztett és táplált reményei méltó vagy méltatlan kívánságai és szükségai kifejtésén és világos elé-adásán alapítani“ tehát nem csak a' Francia révolutzionak, de az Amerika szabadságáért folyt tusakodásnak főbb pontjain, esetein keresztül menni, 's így egy 15 esztendei idő-szakasz történetei elibe bocsátni bévezetésül legalább 50 esztendő-, 's milyen tömött-históriáját. Valóban

jól mondta rec. magáról, hogy „nem historicus.“ Annyival inkább mert az okát sem látja miért kellett ezen nevezetes idő-szakaszt éppen a' Nápoleon idejére visszatekintéssel kezdeni. Ez a' 19dik század' hérossza, és a' végzések nagy embere öszverontván a' státusok költsönös egyarányúságának fenntartásán épült politikai rendszert, mely Europa történeteit a' három utolsó században czime-rezi, birodalmok felforgatásával, régi ország-ló-házak elkergetésével, nemzetek letapodásával, sok tekintetben egészen új politikai maximák alapításával, merőben új systemát alkotott, melynek ő volt a' közép-pontja. Ennek tökéletességre hajtása, 's egy úgy nevezett *közönséges monarchiának* felállítása volt czélja az 1812b. kezdett oriási viadalnak, mely a' népekben felköltvén a' szabadság lel-két, végre a' hatalmast porba tiporá. — Mi természetesebb azért mint az, hogy az 1814-en kezdődő új szakaszát az Europai embe-riségnek éppen a' Nápoleon pályájára visszatekintsésre kelljen alapítani, kinek erős lel-ke mozgatta több esztendőkön keresztül föl-dünk ezen egész részét?

Van ezen pont alatt még egy, a' rec. vastag tudatlanságát bizonyító állítása, 341. l. hol ezt írja „egy nagy Mogol szüette thron-jának a' mindent elnyelő méjjségbe zuhaná-sa nem húz az egészre nézve nagyobb kö-vetkezést maga után mint egy veréb le-esése a' ház fedeléről.“ Milyen históriai előre né-ző lélek látszik ez erősen, de éppen olyan

üressen kongó állításból. Tudja é a' rec. hogy a' Nagy Mogol birodalmának felforgatói az Angolok voltak, kiknek ma már Kelet-Indiát ölelő 's így oriai roppant nagyságra terjedett hatalmok éppen azon szű-ette thronusnak öszveroskadásán alapult? Hát azt nem tudta é sejdíteni rec. — csak az egy Amerika példáját látva — hogy az Europai miveltségnek, 's minden azzal egybekötött jóknak magvait a' föld e' távoli gazdag részében az Angolok által hintette-el a' gondviselés? Hogy e' nagy történetnek, bár századok múlva, bizonyoson az emberiség kifejlődését, csinosodását, gyarapító temérdek következései fognak lenni, ez a' rec. fejében nem fordúlt-meg? Ismétlem, jól írta magáról, hogy „nem historicus.“

Által menve a' II-dik és Lengyelországot illető cikkelyre, itt a' recensensnek sophismákkal, el-facsart állításokkal, üres okoskodásokkal tele, merőben rossz lelkű bírálása még szembetűnőbb. A' 343 l. azt írja, hogy „várta az Orosz és Lengyel nemzet helyzeti és karakteri különbségéből megfejtve látni századokon keresztül egybe-ütköző viszonyaikat.“ Mit tartozott ez az én célomra? — Én Lengyelország háromszori felosztását, és végromlását az 1763d esztendőn kezdve, akartam mint egy tanuságos nagy drámát elbeszélni, 's annak meg-érthetéseért előre bocsátottam az ország históriájából, a' nemzet igazgatása formájából, és a' politikai 's vallásos szakadást elő-segitő belső állapotjá-

hól azt a' mi a' nagy esetet, egy vitéz és házájáért lelkesen érző, de a' visszavonás miatt részekre oszlott, szüntelen háborgó nép bukását világosítja. Recensensnek azért azt kellett volna megmutatni, hogy valami ide tartozót elmellőztem, vagy nem igazán adtam-elő, 's engem jobb és bizonyosabb kútfőkre vezetni, nem kárhoztatni annak elhagyását a' mi a' felvett tárgyal semmi össze-köttetésben nincs. Annál szebb pedig rec. ezen kivánsága t. i. „az Orosz és Lengyel nemzet helyzeti és karakteri különbségéből folyó és egybe-ütköző viszonyok le-írása“ mivel annak a' tölem felvett tárgyal össze-függését látni és érteni nem lehet, én legalább képzelni sem tudom, 's felszólítom ezennel a' bölcs recensent, hogy állítását tisztán, világosan és hiteles kútfőkből, — nem egy zavaros koponya álmodozásaiából — merített datumok után magyarázza és világosítsa-meg; különben addig, nyilván nem csak tudatlan-
nak, de ok nélkül gáncsoskodónak is bélyegzem. — Éppen ilyen alaptalan rec. állítása 344 l. hogy „a' Lengyel királyi respublica igen vastagon rakott és kiáltó színekkel van festve“ mert csak átaljában vádoskodik, 's még csak egy általam felhozott állítást, factumot sem nevez-ki megczáfolás végett, egyiknek is ellenkezőjét bé nem bizonyítja, a' mi pedig egy rec. kötelességében állana, 's így a' mit mond meg nem mutatva, csupán rágalmaz. Igazán írta rec. magáról, hogy „nem historicus.“ —

Rec. orczátlan pedántsága azonban so-
 hól úgy ki nem tetszik mint a' 345 l. álló
 okoskodásából. Felhozván ott Kliom 137 lap-
 ján olvasható állításomat, hogy „a' Nagy
 Lajos által 1355ben adott oklevél alapja a'
 híressé lett Lengyel szabadságnak „ ezt az
 egyszerü, és a' Lengyel históriában leg-ke-
 vésbé jártas előtt tudva lévő factumot ta-
 gadja rec. azon okból, mert „nem hiszi,
 hogy a' Lengyel nép szabadsága szellemét és
 sajátságát egy Nagy Lajos király által adott
 darab kutya-bőr búbajos ereje alkotta volna;
 's továbbá ilyen szabadság leveleket csak gyen-
 gébb uralkodóktól szoktak ki-csikorni az e-
 rős vasallusok; de hogy hatalmas és nagy
 király gyenge alattvalóiból teremtsen magá-
 nak vagy maradékinak élébb hátrább nya-
 kára ülendő ellenfélt, arra ez volna első pél-
 da, quod erat demonstrandum.“ E' szókkal
 bövölködő, de dologtól üres csevegésében re-
 censensnek, hazugság, szántsándékos elfa-
 csarás, vastag tudatlanság és rabszolgai gon-
 dolkozás oly szoros öszveköttetésben jelen-
 nek-meg, hogy szinte lehetetlen megmonda-
 ni, melyik ezek között ki-tünőbb. Mert a-
 zon kívül, hogy rec. itt egy tökéletesen meg-
 történt históriai factumot, csupa képzelődés-
 sel el akar okoskodni, állításomha még o-
 lyat is facsar belé a' mi éppen nincs benne,
 és belőle nem is következik. Abból, hogy
 Nagy Lajos szabadság - oklevelet adott a'
 Lengyeleknek — mert én csak ennyit mon-
 dottam — miképpen folyhat, hogy azon ku-

tyabőr a' Lengyel nemzetiség és saajáság alkotója? — A' mi magát a' szóbanlévő factumot illeti, ezt most csak egy köztekintetű Német historicus Spittler szavaival bizonyítom-bé, (bár szinte szükségtelen, annyira ismeretes) honnan a' tudatlan rec. azt is láthatja, miért adta Nagy Lajos ezen diplomát a' Lengyeleknek: „Sein Nachfolger (t. i. Nagy Kázimírnak) war seiner Schwester Sohn König Ludwig der Grosze von Ungarn, und weil die Nation gewommen werden muszte, um ihn den noch lebenden Herren Piastischen Stammes vorzuziehn, die in Masovien und Schlesien regierten, und offenbar ein weit näheres Recht als er, hatten, so bequemente sich Ludwig eine Urkunde auszustellen 1555 24 Juni, die, die erste schriftliche Versicherung der National-Freyheit, enthielt.“ Spittlers Gesch. der Europ. Staaten. — Dritte Aufl. Berlin 1825 III Theil S. 473. Hogy lehet azért egy ilyen tiszta dolgot tagadni? Azon állítása továbbá recensensnek, hogy csak gyenge uralkodóktól szokták a' nemzetek az ilyen szabadság leveleket csikorni, újabb bizonyosága szembe-ötlő járatlanságának a' historiában. Valyon a' Portugalliai monarchia fundálója I Alfonz, Arragoniai I Jákob — Jacobus expugnator — Angliai III Wilhelm, Svécziai I Gusztáv, mindenik nevezetes törvényadó és szabadság alapító, gyenge uralkodók valának é? Hát a' Magyar szabadság első és valódi alkotója nem Szent István vólt é, — azon ritka és nagy király,

kinek köszönheti nemzetünk vallásos és politikai lételet? Mintha látnám az ezt olvasó recens. mosolygását, ki azt fogja hinni, hogy én Ild Andrásról, és az arany bulláról elfelejtkeztem! Koránt sem, sőt annak következő szavait állításom támogatására ide teszem: „Quoniam libertas tam nobilium regni nostri, quam etiam aliorum instituta a S. Stephano rege“ — és alább „concedimus tam eis (nobilibus) quam aliis hominibus regni nostri, libertatem a Sancto Rege concessam.“ De továbbá, ha igazán a' szabadságot nem kutya bőrhöz kötjük, és nem abból következtetjük mint rec. hanem a' valódiságot tekintjük — valjon Ildik Fridrik és Ildik Jó'sef uralkodásokat, bár mind ketten erős és kemény akaratu fejedelmek voltak, nem méltán mondhatjuk é a' lélek, gondolatok, és lelki-esméret szabadsága epochájának? — Éppen azért minő emberiséget lelatsonító állítás, hogy a' szabadságot csak erővel lehessen gyenge fejedelmektől ki-csikorni! E' szerént tehát egy nemesen érző, emberiséget becsülő uralkodó sem lenne, ki az ember leg-első, leg-szentebb jussának megadására önként hajóljon! A' skláv lelkü recensent boldogítsa ezen hiedelme! — Átaljában ezen kritikus a' Lengyel-Országot illető cikkely ellen önté-ki leg-inkább mérgező epéjét, annyira, hogy még a' Lengyel föld-abroszt világosító magyarázatot sem látta-meg, melyet az előljáró beszéd V. VI. lapjain, rövid nézése mellett is, olvashatott volna.

Éppen azért, mivel recensens ezen cikkelyt ki tetszőleg kívánta alatonitni, egy kérdést hozzá nem mellőzhetek el. — Nevezzen nekem rec. akár Német, akár Magyar könyvet hól hite-sorsossainak az Unitariusoknak Lengyel országi üldöztetését úgy le-irva olvasta volna, mint én a' Klioban, Lubieniecky Historia Reformationis Polonicae című, és nem mindenek kezén forgó munkájából ki-adtam?

A' III. és Német-alföldöt illető cikkelyben is tisztán ki-mutatta rec. kritikusi jeles tehetségét. Itt 377 l. azt jegyzi-meg „hogy a' Belga vagy déli nemzetnek az északitól valósi és polgári világosodásban, 's függetlensége védésében el-maradása climai, topographiai historiai és pszichologiai alapokból meg-fejtve nincs.“ Micsoda zagyvalék, milyen valóságos olla putrida ez? Mernék jutalmat tenni recensensnek, hogy csak ki-magyarázni sem tudná, mit akar, részemről e' valódi galimathiaszt nem értem. Én ezen cikkely elején tisztán elő-adtam, mi volt fő szempontom annak dolgozásában — t. i. azt kifejteni, hogy a' Hollandiát és Belgiomot formáló Németalföldi tartományok az Europai státusok politikai öszve köttetésének az új időben igen nevezetes alkotó részét tették, melyeknek bé-folyása már a' 16-dik század' közepétől fogva szembetünő, mind a' főbb országok egymáshoz állására, mind a' politika arányjának sokszor egész Europa sorsával szorosan öszve-függő elintézésére. Az el-beszéllésből világos, hogy különösen a'

Hollandiai reszpublikává lett északi provinciák dicsekedhetnek nagy és activ, 's a' historicus figyelmére méltó, Európát érdeklő fontossággal, midőn a' Spanyol kormány, tehát politikai és vallásos despotismus sullya alatt maradott Belgiomi provinciák merőben csak passiv bé-folyással bírtak. — Itt is a' lett volna hát rec. kötelessége, hogy mutassa-ki a' fel-vett és világosan meg-határozott tárgy elleni hibázásaimat, azt nem jól és ki-elégítőleg elő-terjesztésemet, — de a' helyett egy a' kérdéssel semmi öszve függésben nem lévő, dologra nem tartozó, zavaros ész és beteg képzelődés érthetlen szüleményjével áll elő, 's climai, topographiai, psychologiai alapokról ábrándozik. Szegény „nem historicus“ recensens!

Hogy a' IV és Erdélyt illető, tölem szántszándékkal röviden irt cikkely végén álló hazafi óhajtások, melyek a' józan értelemben vett szabadságnak honnyunk földjén mentől elébb törvényes úton köz bírtokká lehető válását tárgyazzák, a' hízeltetéshez szokott rec. vastag koponyájával öszve nem férnek, a' 548 l. tett jegyzése nélkül is el-hittem volna.

Az V és VI cikkelyről is gunyolódva, azoknak semmi belső becsét nem tulajdonitva szól rec. midőn azt mondja, hogy a' felvett tárgyak „külhoritékjairól“ elégséges megfogást adnak. — Itt is azonban rec. valamint nem bizonyít, úgy az író szempotját sem tekintti, mert természetesen az ilyen formán okoskodás nagyon könnyű munka. —